

«Чым п'яніца мудрэйшы за асла?»: антыалкагольная тэматыка на старонках каталіцкай газеты «Biełarus» (1913–1915)

УДК 94(476)«1913/1915»

Сяргей МЯНЬЧЭНЯ,
саіскальнік

Навуковы кіраўнік –
ШЫМУКОВІЧ Сяргей
Фадзеевіч, кандыдат
гістарычных навук,
дацэнт

Сяргей МЯНЬЧЭНЯ. «Чым п'яніца мудрэйшы за асла?»: антыалкагольная тэматыка на старонках каталіцкай газеты «Biełarus» (1913–1915). Артыкул прысвечаны асвятленню пазіцыі каталіцкай газеты «Biełarus», якая на працягу 1913–1915 гадоў выходзіла ў Вільні, па праблеме алкагалізацыі грамадства. Газета была правадніком ідэй поўнага ўстрымання ад ужывання алкагольных напояў і актыўна падтрымлівала палітыку «прымуовай цвярозасці», звязваючы з ёю надзеі на паляпшэнне нораваў і адраджэнне краю.

Ключавыя словы: антыалкагольны рух, цвярозасць, каталіцкая царква.

Siarhei MYANCHENYA. "What makes a drunkard wiser than a donkey?": Anti-alcohol theme on the pages of the Catholic newspaper Biełarus (1913–1915). The article describes the position of the Catholic newspaper Biełarus published in Vilnius in 1913–1915 on the problem of alcohol abuse. The newspaper advocated zero tolerance to alcohol and actively supported a policy of "forced sobriety" hoping to improve the morals of the population and revive the region.

Keywords: Temperance movement, sobriety, Catholic Church.

Праблема п'янства і метадаў барацьбы з ім актуальная як у пачатку XX стагоддзя, так і ў наш час. Інфармацыя аб стаўленні да яе прадстаўнікоў розных сацыяльных і канфесіянальных груп беларускага грамадства мае не толькі навуковае, але і практычнае значэнне.

У пачатку XX стагоддзя каталіцкая царква не стаяла ўбаку пры вырашэнні праблемы алкагалізацыі беларускага грамадства, хоць афіцыйныя расійскія ўлады дзейнасць касцёла ў гэтым напрамку абмяжоўвалі. Палітыка Расійскай імперыі ў сферы барацьбы з п'янствам была накіравана на стварэнне камітэтаў папачыцельства аб народнай цвярозасці, якія выступалі з прынцыпаў умеранага спажывання алкаголю. Ка-

таліцкія святары не дапускаліся ў склад кіраўніцтва папачыцельстваў, а часам былі і непажаданымі членамі гэтых арганізацый. З другога боку, афіцыйнае разуменне цвярозасці як умеранага, «культурнага» спажывання алкаголю і культурна-асветная дзейнасць папачыцельстваў часта не знаходзілі падтрымкі і водгуку з боку касцёла.

Адной з трыбун па тлумачэнні насельніцтву Беларусі пазіцыі каталіцкай царквы па праблеме п'янства з'яўлялася штотыднёвая газета «Biełarus» («Беларус»), якая на працягу 1913–1915 гадоў выходзіла ў Вільні беларускай лацінкай. Ідэя газеты, арыентаванай на беларусаў-католікаў, была абумоўлена развіццём руху, накіраванага на беларусізацыю касцёла, і адмовай «Нашай нівы» ад лацінскага варыянта. Газета фінансавалася каталіцкімі дзеячамі і свецкімі асобамі, у прыватнасці, значную дапамогу рэдакцыі і выдавецтву аказвала княгіня Магдалена Радзівіл, а агульная колькасць фундатараў у розныя часы складала амаль 200 асоб. Супрацоўнічалі з рэдакцыяй шматлікія як свецкія – Ян Пазняк, Антон Лявіцкі (Ядвігін Ш.), Альберт Паўловіч, так і духоўныя – кс. Кастусь Стаповіч (Казімір Сваяк), кс. Льдэфонс Бобіч (Пётра Про-

ПРА АЎТАРА

МЯНЬЧЭНЯ Сяргей Віктаравіч.

Нарадзіўся ў 1984 годзе ў г. Мінску. Скончыў гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (2006). Саіскальнік вучонай ступені кандыдата гістарычных навук.

У 2006–2008 гадах працаваў малодшым навуковым супрацоўнікам аддзела гісторыі беларускай дзяржаўнасці Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. З 2009 года – старшы выкладчык кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін Беларускага дзяржаўнага аграрнага тэхнічнага ўніверсітэта.

Аўтар больш за 30 навуковых прац.

Сфера навуковых інтарэсаў: узаемадзеянне дзяржавы і грамадства Беларусі ў справе барацьбы з п'янствам, гістарычная памяць і нацыянальная свядомасць беларускага народа.

Казімір Сваяк

сты), кс. Аляксандр Астравовіч (Андрэй Зязюля), кс. Адам Станкевіч – дзеячы беларускага нацыянальнага руху [1, с. 192, 194]. Газета «Biełarus», як і «Наша ніва», стаяла на пазіцыях нацыянальнага Адраджэння, але значную частку матэрыялу прысвячала тэкстам рэлігійнага зместу і навінам касцёла. Не заставалася без увагі і праблема алкагалізацыі грамадства.

Антыалкагольная тэматыка на старонках газеты прадстаўлена рэдакцыйнымі артыкуламі, мясцовай карэспандэнцыяй і хронікай здарэнняў. Калі першыя часта маюць афіцыйны, дэкларатыўны характар, то інфармацыя з рэгіёнаў дае магчымасць больш аб'ектыўна ацаніць сітуацыю і з'яўляецца цікавай крыніцай па вывучэнні рэгіянальнай гісторыі.

Ужо ў першым нумары газеты ад 13 студзеня 1913 года надрукаваны артыкул «Наш вораг», дзе гарэлку называюць найвялікшым і найстаражытнейшым ворагам беларусаў. Галоўныя тэзісы аўтара – яна губіць гаспадарку і край, бо грошы, якія маглі б пайсці на арганізацыю школ, выплату падаткаў і эканамічнае развіццё, прапіваюцца. Артыкул завяршаецца заклікам: «Каму дарагі Касцёл, дзеці, жонка, хата, гаспадарка, ня піце гарэлку!... Кіньце гарэлку, а тады, пэўна, што ня будзе хвароб, ня будзе злодзеяў, ня будзе няшчасця!» [2, с. 7].

У артыкуле Гаўрылы Дубка «Дзеля чаго нельга піць гарэлку» значная ўвага надаецца такому аспекту п'янства, як уплыў на дзіцячую высокую смяротнасць, рост псіхічных захворванняў і калецтваў: «Праўда, браток, што бацькі нашы пілі гарэлку гарцамі, але за тое мы сёння хлёбаем слёзы і рознае гора не тое што гарцам, але ўжо бочкамі, стогнучы ад розных хваробаў і нядолі» [3, с. 7]. Моладзь – яшчэ адна ахвяра алкаголю. Гарэлку называюць у публікацыях газеты адной з галоўных прычын змен у паводзінах маладых людзей: непавагі да старэйшых, хуліганстваў, пашырэння гульняў у карты, падзення нораваў.

Грунтоўным артыкулам «Алкаголь» выказаўся па праблеме п'янства Казімір Сваяк. Артыкул друкаваўся часткамі ў трох нумарах (№ 24–26) за 1913 год,

а затым быў выдадзены асобнай брашурай даволі вялікім накладам. Яна рэалізоўвалася праз выдавецтва, а ў 1915 годзе распаўсюджвалася сярод падпісчыкаў замест нявыдадзенага № 14 газеты «Biełarus». Казімір Сваяк найперш звяртаецца да выкрыцця міфаў, звязаных з алкагольнымі трункамі (напоямі). Ён развенчвае тэзісы аб няшкоднасці ўмеранага спажывання, аб сагравальным і ўмацавальным эфектах алкаголю. Таксама ў артыкуле зроблены акцэнт на ўплыў алкаголю і ўзровень злачыннасці: «Страшэннае спусташэнне нясе алкаголь у жыцці маральных людзей, бо мала якое забойства, мала які большы грэх абойдзецца без алкаголю». Вызначаецца таксама і ўплыў ужывання спіртных напоў на эканамічны стан – алкаголь і карты шмат каго з гаспадароў давялі да жабрацтва, у той час як праца і цвярозасць дапамагаюць дасягнуць дабрабыту.

Не меншую згубу, сцвярджае аўтар публікацыі, нясе алкаголь і духоўнаму жыццю чалавека: «Чалавек робіць сабе з алкаголю нейкае божышча і складае яму на ахвяру дабро сваёй сям'і, сваю добрую славу ў людзей і спакой сваёй душы» [4, с. 1]. Сярод шматлікіх цытат з Евангелля і прац айцоў царквы, што прыводзяцца ў другой частцы артыкула, можна вылучыць словы святога Базыля Вялікага: «Чым п'яніца мудрэйшы за асла? Звер, нават безразумны, ня п'е праз меру, хаця б яго тысяча людзей прымушала» [4, с. 2].

Найбольш якасным метадам барацьбы з п'янствам, як лічыць Казімір Сваяк, з'яўляецца асвета, а ў якасці прыкладу ён прыводзіць літоўскае таварыства «Vlaivube» (з літоўскай мовы – «Цвярозасць»), дзейнасць гурткаў якога ахоплівала тэрыторыю Ковенскай і Віленскай губерняў [5, с. 2]. Асноўным кірункам працы таварыства была арганізацыя спектакляў, безалкагольных вечарын, свят, сходаў. У артыкуле звернута ўвага на тое, што антыалкагольны рух хутка шырыцца па ўсім свеце (ЗША, Вялікабрытанія, Фінляндыя). Аўтар выказвае спадзяванне на хуткую перамогу цвярозасці.

У газеце рэгулярна друкуецца мясцовая хроніка з розных куткоў Беларусі, дзе

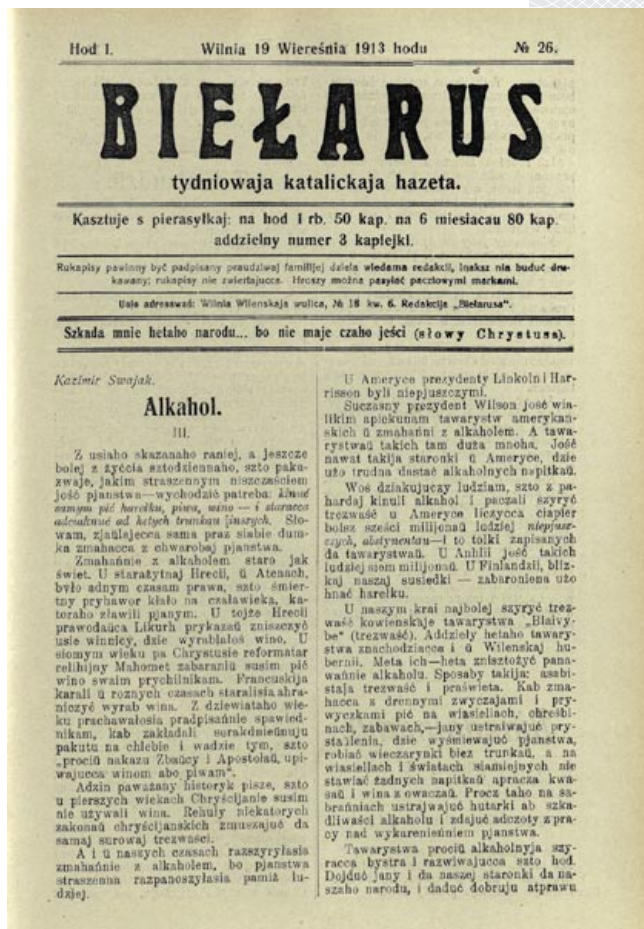
Альберт Паўловіч

паведамляецца аб росце п'янства. Вёска Карпілаўка (Вілейскі павет): «была ціхая і спакойная, але ўлетку пачалі прыходзіць людзі на заробкі» – як вынік – «шырыцца п'янства і гульня ў карты» [6, с. 3]. Вёска Мосар (Дзісенскі павет): «дрэнна тут толькі тое, што як раз недалёк ад касцёлу стаіць карчма. Ля яе часта п'яныя дзяцюкі сварацца, ды і б'юцца, нават і ў тыя вялікія святкі. Б'юцца найчасцей парабкі мосарскага пана П... Яго ж і карчма» [7, с. 4]. Да ўласніка карчмы не раз звяртаўся мясцовы ксёндз з прапанавай аддаць будынак пад чыгальню ці бібліятэку, але безвынікова.

З газетных публікацый можна таксама даведацца, што ва ўмовах пашырэння алкагалізацыі насельніцтва пачало дзейнічаць самастойна, не чакаючы дапамогі ад дзяржавы. Жыхары мястэчка Горбава (Аршанскі павет) арганізавалі гурток цвярозасці [8, с. 5], у Чорнай Весі (Гродзенскі павет) мясцовы сход зрабіў пастанову аб закрыцці ўсіх манаполек і піўных [9, с. 4], у вёсцы Ліскава (Магілёўская губерня) грамада арганізавала сельскагаспадарчае таварыства, хаўрусную краму, ашчадную касу, народны дом, чыгальню, пажарную каманду і прытулак для дзяцей, старых, бяздомных. Як вынік, «цяпер ніхто з ліскоўцаў ня цягнецца дзе колечы да шынку, ці пад манаполь, а ўсякую вольную ад працы хвілю, калі не ў сваеі хаце, то праводзіць у народным доме, або ў бібліятэка-чыгальні, дзе знойдзе сабе разрывак і карысць разам» [10]. Адметна, што камітэты папярэжальства аб народнай цвярозасці ў гэты перыяд на старонках газеты нават не ўгадваюцца.

Рост напружанасці па алкагольным пытанні патрабаваў карэнных змен у дзяржаўнай палітыцы. Пазіцыя газеты відавочна супярэчыла афіцыйнаму курсу Расійскай імперыі па вырашэнні праблемы п'янства. Замест умеранага спажавання, дарэчы, яго нормы афіцыйна вызначаны не былі, рэдакцыя прапагандавала поўную адмову ад ужывання алкагольных напояў.

Небяспечным з пункту гледжання цэнзуры можна лічыць артыкул «Гарбата»,

зmeshчаны ў раздзеле «Суседскія парады». У той час як дзейнасць папярэжальстваў аб народнай цвярозасці была накіравана на стварэнне чайных, у артыкуле ішла гаворка аб шкодзе гарбаты: «Часамі людзі жалюцца: ах, мне галава баліць! або: мне нешта нудзіць. І п'юна што мала хто ведае... што ад гарбаты ад кітайскіх зёлак гэта нудзіць часамі, або галава дакучае». Далей ішло параўнанне шкоды ад гарбаты з тыгунём і даваліся парады, каму нельга піць гарбату: «Каму крыві замнога у целе, таму гарбата памоцна: крыві напусець і зменшыць. А каму крыві замала, таму гарбата згуба» [9, с. 7]. Замест гарбаты прапаноўвалася піць настоі з зёлак ці сок.

Яшчэ адной зброяй, якой карысталіся на старонках газеты ў барацьбе супраць п'янства, быў смех. Жарты друкаваліся і асобным раздзелам, іх можна было сустрэць і ў некаторых артыкулах: «Пытаўся п'яны ў п'янага: Сымон, як я цяпер вы-

СЯРГЕЙ МЯНЬЧЭН. «ЧЫМ П'ЯНЦА МУДРЭЙШЫ ЗА АСЛА?»: АНТЫАЛКАГОЛЬНАЯ ТЭМАТЫКА НА СТАРОНКАХ КАТАЛІЦКАЙ ГАЗЕТЫ «BIEŁARUS» (1913–1915)

гляду? – Як леў, адказвае Сымон. – А ці бачыў ты льва? – Няўжэ ж не, сам паслухай, як рохкае вунь у хляве» [11, с. 2]. Заганам п'янства быў прысвечаны верш «Дрэннае лекарства» Альберта Паўловіча [12]. Маральна-павучальнымі характарам вызначаюцца творы «Што чуваць у нас» за подпісам Менскі Беларус [13, с. 5–6], «Штокольвек аб п'янстве» Ю. Лашковіча [14, с. 1–2].

У 1914 годзе палітыка расійскіх улад у сферы барацьбы з п'янствам пачала мяняцца – перад новым міністрам фінансаў П.Л. Баркам Мікалай II паставіў задачу прыняць рашучыя меры ў першую чаргу па скарачэнні колькасці пунктаў продажу алкаголю – казённых вінных крам (манаполек) і піўных. «Biełarus» адгукнуўся на гэтыя новаўвядзенні артыкулам «Гэта рабіце, аб гэтым не забывайце» [15], які заклікаў чытачоў прымаць на сельскіх

сходах пастанова аб закрыцці манаполек, піўных і корчмаў, а для замацавання выніку адчыняць на іх месцы іншыя ўстановы – гарбатарні (чайныя), хаўрусныя крамы, ашчадныя касы, тэатры. Пазбавіўшы людзей гарэлкі, трэба было прапанаваць ім нешта іншае, накіраваць іх дзейнасць і думкі. Такімі сродкамі маглі стаць і кнігі, «чароўныя ліхтары» (тагачасныя праектары з «туманымі карцінамі»), кінематограф. Усё гэта ўжо атрымала распаўсюджанне раней пры падтрымцы дзяржавы. Народныя чайныя і народныя дамы пачалі з'яўляцца з увядзеннем дзяржаўнай віннай манаполіі ў 1897 годзе. Яны павінны былі стаць цэнтрамі культурнага жыцця, але з-за недахопу бюджэтнага фінансавання і бюракратычнага падыходу ў большасці сваёй хутка прыпынілі дзейнасць. Ажыўленне гэтых устаноў планавалася ўжо за кошт сродкаў самога насельніцтва.

Гэтыя змены сустрэлі падтрымку з боку грамадства. Амаль у кожным нумары ад пачатку 1914 года падавалася інфармацыя аб ліквідацыі манаполек. Адным з першых у гэтай справе адзначыўся Мазырскі павет, дзе ў студзені – сакавіку Меляшкewіцкая, Лельчыцкая і Жалкоўская воласці пастанавілі зачыніць усе піцейныя ўстановы і пункты продажу [16, с. 6]. А вось у мястэчку Лынтупы (Свянцянскі павет) частка сялян выступіла супраць ужо прынятай пастановы, кіруючыся тэзісам: «Ня мы іх ставілі, ня будзем мы і касаваць іх» [17, с. 5].

З энтузіязмам былі ўспрыняты навіны аб забароне продажу алкагольных напояў у сувязі з пачаткам Першай сусветнай вайны. Аб стаўленні рэдакцыі да «сухога закону», або, як казалі ў той час, «прымусовай цявэрзасці», сведчыць нават сама назва артыкула «Вялікае пастанаўленне». У ім гаварылася: «Толькі ўсе няшчасці, якія ані бывалі дзеля п'янства, іншымі словамі дзеля гарэлкі, могуць паказаць усю важнасць гэтага пастанаўлення, могуць выявіць тую радасць, з якой прынялі людзі гэтую даўно жаданую вестку». Вынікі новай палітыкі ацэньваліся даволі пазітыўна: «Людзі перасталі валяцца па дарогах, атуманеныя сілай атруты, зменшыліся

праступкі, і зямля стала сціхаць ад пракляцця, бо ня стала п'яных, праклінаючых сваю долю, жыццё і ўсё сваё. Ня стала такі праклінаць каго» [18].

Але мясцовая карэспандэнцыя часта была не такой аптымістычнай. Напрыклад, такія звесткі прыходзілі з Вільні: «П'яніцы даюць рады таму, што ня можна дастаць нідзе гарэлкі. Яны п'юць спірт дэнатураваны, што ўжываецца толькі на апал, палітуру, або драўляны спірт» [19, с. 5]. У Бабруйску, пасля таго як Нухім Гольдберг пачаставаў гасцей дэнатуратным спіртам, змешаным з квасам, сам гаспадар і двое гасцей памерлі, адзін страціў зрок, а астатніх ледзь уратавалі дактары [20, с. 7].

Калі рост самагонаварэння і вырабу сурагатаў дасягнуў значных маштабаў, рэдакцыя вымушана была звярнуцца да грамадства з заклікам «Ваюйма да канца!» [21]. У гэтай публікацыі барацьба з п'янствам параўноўвалася з сапраўднай вайной, якая ахапіла ўсю Еўропу. Крытычнасць сітуацыі падкрэслівалі і прыкрыя факты. Напрыклад, у Вільні спірт з палітуры гналі ў будынку яўрэйскай малельнай школы («пры дварцовым завулку»). Разам з пастановамі аб закрыцці манаполек і піўных насельніцтва заклікалі не піць і не купляць алкагольных напояў, пераконваць сваіх суседзяў не гнаць самагон, а калі гэта не дапаможа, паведамаць аб іх паліцыі.

Паводле артыкула, толькі рашучыя дзеянні ў такім кірунку маглі даць добрыя вынікі: «Не звяртайма пры гэтым ні на тое, што можа здаецца нам, што гэты чалавек не мае з чаго жыць, бо гэта не дае нікому права брацца за грэшную і шкодную грамадству справу. Не зважайма, што збанкрутуюць вінакуры. Яны няхай знойдуць, што іншае рабіць з гэтай бульбы, з якой рабілі гарэлку, або менш яе насаджаюць, але няхай не робяць атруты для народу» [21, с. 2].

Звесткі з «антыалкагольнага фронту» ў пэўнай ступені можна параўнаць з ваеннай хронікай. Дасягнутыя перамогі – інфармацыя аб закрыцці манаполек і піўных, выкрыццё нелегальных бровараў, пастановы аб забароне про-

дажу, страты – рашэнні аб адкрыцці піцейных устаноў, няшчасныя выпадкі, звязаныя са спажываннем сурагатаў.

Антыалкагольная тэматыка на старонках газеты «Biełarus» дазваляе вызначыць пазіцыю каталіцкай царквы і вернікаў адносна сітуацыі з п'янствам на тэрыторыі Беларусі напярэдадні і ў пачатку Першай сусветнай вайны. Падтрымліваючы ідэю поўнага ўстрымання ад спажывання алкагольных напояў, рэдакцыя газеты з энтузіязмам успрыняла змены ў дзяржаўнай палітыцы Расійскай імперыі, якія прывялі да ўвядзення сістэмы «прымусовай цвярозасці». Змены гэтыя знайшлі падтрымку і ў часткі насельніцтва, што пацвярджаецца ростам колькасці пастановаў аб закрыцці манаполек і піўных.

Заклікі кінуць піць і тым самым вяртавацца ад пагібелі застаюцца актуальнымі і сёння. Бясспрэчна, што антыалкагольныя артыкулы газеты «Biełarus» заслугоўваюць увагі не толькі як узор грамадскай думкі Беларусі пачатку ХХ стагоддзя, але і могуць разглядацца як сродак папулярызацыі цвярозасці ў сучасным грамадстве. ▀

Артыкул пастанупіў
у рэдакцыю 01.08.2018 г.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Трацяк, І.І. Газета «Biełarus» (1913–1915) – ідэяная пераемніца «Нашай Нівы» / І.І. Трацяк // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні: зборнік навук. артыкулаў / Установа адукацыі «Гродзенскі дзярж. ун-т імя Я. Купалы»; адказны рэд. Д.М. Лебядзевіч; рэд. рада: І.В. Жук, М.А. Даніловіч, У.І. Каяла, А.Э. Сабуць, М.У. Грынько. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2015. – С. 191–195.
2. Nasz worah // Biełarus. – 1913. – 13 studnia. – № 1.
3. Dubok, H. Dzieła czaho nielha pic harelki / H. Dubok // Biełarus. – 1913. – 21 lutaho. – № 7. – С. 6–7.
4. Swajak, K. Alkohol / K. Swajak // Biełarus. – 1913. – 12 wieresnia. – № 25. – С. 1–2.
5. Swajak, K. Alkohol / K. Swajak // Biełarus. – 1913. – 19 wieresnia. – № 26. – С. 1–2.
6. Biełarus. – 1913. – 19 studnia. – № 2.
7. Biełarus. – 1913. – 6 czerwienia. – № 17.
8. Biełarus. – 1913. – 7 lutaho. – № 5.
9. Biełarus. – 1913. – 18 lipnia. – № 20.
10. Biełarus. – 1913. – 23 kastrycznika. – № 31.
11. Klonowicz, R. Pa naszym wioskach / R. Klonowicz // Biełarus. – 1913. – 30 kastrycznika. – № 32. – С. 1–2.
12. Biełarus. – 1915. – 29 studnia. – № 4.
13. Biełarus. – 1913. – 28 marca. – № 11–12.
14. Biełarus. – 1914. – 27 lutaho. – № 10.
15. R. B. Heta rabicia, ab henym nie zabywajcia / R. B. // Biełarus. – 1914. – 19 czerwienia. – № 25. – С. 1–2.
16. Biełarus. – 1914. – 20 marca. – № 11–12.
17. Biełarus. – 1914. – 22 maja. – № 21.
18. Ryhor Kl-icz. Wialikaje pastanaulennie / Ryhor Kl-icz // Biełarus. – 1914. – 20 listapada. – № 47. – С. 1.
19. Biełarus. – 1914. – 21 žniunia. – № 34.
20. Biełarus. – 1915. – 21 studnia. – № 3.
21. P. Wajujma da kanca / P. // Biełarus. – 1915. – 29 studnia. – № 4. – С. 1–2.